

Т.С. Журжу

СТРУКТУРА ОБРАЗА Я У ПІДЛІТКІВ З РОЗЛАДАМИ ПОВЕДІНКИ

Проблема формування образу Я в підлітковому віці досить детально вивчена у вітчизняній психології та психіатрії. Ця тема розглядається в роботах

В.В. Століна, Е.Т. Соколової, І.С. Кона, В.Т. Кондрашенко, А.Аверіна й інших авторів. Серед зарубіжних дослідників можна виділити Р. Бернса, Р. Лэнга, Х. Решмидта, Е. Еріксона, А. Бандуру.

Незважаючи на те, що проблема вивчення образу Я и проблема формування самосвідомості є традиційною для психології і малої психіатрії, вона не втрачає своєї актуальності саме для підліткового віку.

Найбільше детально розробленими у вивченні даної проблеми в підлітковому віці, є роботи західних психологів і соціологів: вивчення образу Я у психоаналізі (Лапланш, Понталіс), дослідження втіленого і невтліленого Я (Р. Лэнг), теоретичний аналіз Я-концепції і Я-образу (Р. Бернс). Вітчизняні вчені-психологи також внесли великий вклад у вивчення проблеми формування образу Я й самооцінки. Теоретико-методологічну основу досліджень проблеми самосвідомості й образу Я складають роботи М.І. Борішевського, Г.С. Костюка, С.Д.Максименка й основоположників діяльнісного підходу в психології – О.М. Леонтьєва, Є.Т. Соколової, В.В. Століна, дослідження в галузі вивчення свідомості і його структури О.М. Леонтьєва та його школи (Д.О. Леонтьєв, О.О. Леонтьєв, Є.В. Субботський, Б.М. Велічковський і т.д.), концепція повсякденної свідомості Є.В. Улибіної і уявлення про тілесність як основну

характеристику свідомості А.Ш. Тхостова [2, 5, 6, 7, 8, 9].

Автори розглядають структуру образу свідомості, структуру самосвідомості і вплив соціального середовища на адекватність формування цих явищ. Розглядаючи проблему самосвідомості, автори демонструють свою причетність до вивчення формування самооцінки й образу Я.

Незважаючи на велику кількість досліджень, присвячених вивченню самосвідомості в підлітків, проблема образу Я і його структури, за рідкісним винятком, практично не розроблена. Крім цього, значна частина досліджень стосується вивчення самосвідомості й образу Я у здорових підлітків, а в підлітків з якою-небудь поведінковою патологією ця проблема вивчена недостатньо.

Неоднозначність досліджень зазначених аспектів у галузі самосвідомості й формування образу Я зумовили актуальність нашого дослідження. У своєму дослідженні ми пропонуємо розглядати образ Я як образ свідомості й описати структуру образу Я, спираючись на рівні категоризації свідомості (тілесний, особистісний, соціальний і світоглядний)[8]. Під час сприйняття будь-якого образу, у тому числі й образу Я, необхідно відібрати певну категорію та вказати їй відповідне місце в побудові образу.

Об'єкт дослідження – образ Я и особливості самосвідомості в підлітків з розладами поведінки.

Предмет дослідження – структура образу Я в підлітків з розладом поведінки.

Гіпотеза 1. Образ Я в підлітків з

поведінковими розладами має свою структурну організацію, відмінну від структури образу Я підлітків групи норми.

Гіпотеза 2. Образ Я у підлітків з розладами поведінки відстає у своєму формуванні: у здорових підлітків у побудові образу на перший план виходить значення утворююча, а в підлітків з порушенням поведінки відбувається зсув у бік предметного змісту.

Метою дослідження було вивчити специфіку образу Я, описати його категоріальну структуру в підлітків з розладами поведінки.

Для досягнення мети були висунуті наступні задачі:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми самосвідомості й образу Я в підлітків у рамках діяльнісного підходу, особливу увагу приділяючи їхній структурі.

2. На основі теоретичного аналізу виявити й описати компонентний склад образу Я в підлітків з опорою на рівні категоризації свідомості.

3. Розробити логіку експериментального дослідження та систему методів і методик, адекватних цілям і завданням дослідження.

4. На основі вивчення образу Я в підлітків описати структуру образу Я в підлітків з розладами поведінки.

У дослідженні брали участь три групи випробуваних: дві експериментальні групи і група норми.

Експериментальну групу 1 склали неповнолітні правопорушники, які знаходилися на обліку в кримінальному відділі зі справ неповнолітніх м. Саки. Групу склали 60 осіб.

Експериментальну групу 2 склали неповнолітні правопорушники, яким

при проведенні СПЕ був виставлений діагноз розладу поведінки й особистості (F9). Загалом 62 осіб, з них 56 хлопчиків і 8 дівчаток, у віці 12-14 років.

Групу норми склали здорові діти кількістю 60 осіб, з них 48 хлопчиків і 12 дівчаток, у віці 12-14 років. Усі підлітки були учнями 7-8 класів загальноосвітньої школи № 2 р. Саки.

Згідно з висунутою гіпотезою необхідно описати структуру образу Я в підлітків з розладами поведінки, діагностувати порушення в побудові образу Я та їхню виразність у формуванні образу в делінквентів і в підлітків з розладом особистості, а також дослідити представленість у самосвідомості суб'єктивного часу, можливість діяти з образами минулого, сьогодення й майбутнього.

Для рішення цих задач ми використовували наступні методики: рисункова методика "Минуле. Сьогодення. Майбутнє" [3]; малюнок "Я в 10 років. Я зараз. Я через 2 роки." [3]; семантичний диференціал (за Фельдесу), за допомогою якого оцінювалося поняття "Я" [9]; тест двадцяти самовідносин й опитувальник УНП для діагностики рівня психопатизації й невротизації.

Рисункова методика "Минуле. Сьогодення. Майбутнє" використовувалася для вивчення особливостей організації свідомості й самосвідомості, а саме, для вивчення представленості у свідомості суб'єктивного часу.

Тут оцінювалися розходження в частоті прояву різних категорій образів і частоті опори на різні утворюючі психічного образи в малюнках минулого, сьогодення й майбутнього. Для аналізу зображень використовувалися категорії рисункових образів, запропоновані Б.

Г. Херсонським [3] і Ф. Є. Василюком [2].

Спираючись на почуттєву тканину предметного змісту, свідомість є сфокусованою на відчутті, враженні від предмета.

У тому випадку, якщо в образі свідомості домінує така утворююча, як особистісний зміст, тоді слово, запропоноване випробуваному, занурюється в контекст його особистого життя.

Якщо в образі свідомості домінує почуттєва тканина особистісного змісту, то випробуваний зображує свій емоційний стан, викликаний словом.

За умов домінування в образі свідомості такої утворюючої, як значення, свідомість спрямована на загальноприйняте, культурне значення слова.

А.А. Гребенюк використовував цю схему для оцінки малюнків минулого, сьогодення й майбутнього. У цьому його модифікація. У своєму дослідженні для оцінки зображень ми використовували модифікацію А.А. Гребенюка [3].

Малюнок "Я в 10 років. Я зараз. Я через 2 роки" використовувався нами для вивчення представленості себе в різні часові періоди. Випробуваним пропонувалися три листи папера, олівець та інструкція: "Намалюйте себе в 10 років, себе зараз, себе через 2 роки". Для аналізу малюнків використовувалися категорії рисункових образів, запропоновані Б. Г. Херсонським і Ф.Є. Василюком. Тут оцінювалися розходження в частоті прояву різних категорій образів і частоті опори на різні утворюючі психічного образи в малюнках "Я в 10 років. Я зараз. Я через 2 роки".

Семантичний диференціал — метод експериментальної семантики й

один з методів побудови суб'єктивних семантичних просторів [1]. У нашому дослідженні використовувався модифікований Фельдесом варіант. У семантичному диференціалі вимірювані поняття оцінюються за рядом біполярних шкал, полюси яких задані за допомогою антонімів. Оцінки понять за окремими шкалами корелюють одне з одним, і тому вони згруповані в три фактори: фактор активності, валентності, потентності.

У нашому експериментально-психологічному дослідженні випробуваним пропонували оцінити за допомогою шкал семантичного диференціала поняття "Я".

Тест двадцяти само відносин – особистісний опитувальник, варіант нестандартизованого самозвіту, призначений для дослідження самовідношення, запропонований М.Куном і М.-Партландом у 1954 р. Ця методика заснована на використанні нестандартизованого самоопису з наступним контент-аналізом. Серед найбільш частих категорій, виявлених на великих вибірках, – соціальна, тілесна, особистісна і світоглядна ідентичності.

Усі отримані результати оброблялися за допомогою математичних критеріїв. Зокрема, ми застосовували X критерій – Пірсона для визначення вірогідності розходжень, Q - критерій Розенбаума, коефіцієнт рангової кореляції Спірмена.

Основні висновки:

1. Образ Я змістовно обіймає наступні рівні категоризації: тілесний, особистісний, соціальний і світоглядний.

2. Образ Я в підлітків – делінквентів та в підлітків з розладами особистості має свою структурну

організацію, відмінну від структури образу Я підлітків групи норми.

3. Образ Я в підлітків з розладами особистості та підлітків-делінквентів відстає у своєму формуванні: у здорових підлітків – у побудові образу на перший план виходить значення утворююча, а в підлітків з порушенням поведінки – за усіма складовими образу Я відбувається зсув у бік предметного змісту.

4. У структурі тілесного образу в підлітків з поведінковими розладами недостатньо представлена значення утворююча й значення. Яскравіше представленим є предметний зміст.

5. Образ себе як особистості відстає у своєму формуванні, а у структурі образу недостатньо представлені смисл і значення.

6. Образ себе як соціальної

ідентичності у здорових підлітків представлений смислом і значенням, а в підлітків з порушенням поведінки представлений недостатньо, здебільшого предметним змістом.

7. Образ Я має певну динаміку. Суб'єктивний час у підлітків-делінквентів і в підлітків з розладом особистості перевернуто: образ Я осмислений лише у сьогоденні, у минулому і майбутньому представлений предметним змістом і значенням.

Таким чином, отримані в ході експериментального дослідження результати можуть бути використані не тільки для діагностики порушень поведінки, але і для вивчення образу Я в цілому. При цьому корекційна робота повинна бути спрямована на формування адекватного образу Я.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Артемьева Е.Ю.* Психология субъективной семантики. – М.: Изд-во МГУ, 1980. – 128 с.

2. *Васильюк Ф.Е.* Структура образа // *Вопр. психологии.* – М., 1993. – №5. – с. 5-13

3. *Гребенюк А.А.* Психологическая зависимость от наркотических веществ. – Симферополь: Таврия, 1999. – 186 с.

4. *Журжу Т.С.* Структура самосознания у подростков с поведенческими расстройствами // *Социальная психология.* – 2005. – №1 (3).

5. *Зинченко В.П.* Миры сознания и

структура сознания // *Вопр. психологии.* – М., 1991. – №2. – С.15-37

6. *Зябкина И.В.* Нарушение волевой регуляции деятельности и их компенсация. Автореф. дисс... к. психол. наук. – М., 1993. – 23 с.

7. *Леонтьев А.Н.* К психологии образа // *Вест. Моск. ун-та. / Сер. 14, психология.* – 1986. – № 3. – С. 72-76

8. *Тхостов А.Ш.* Психология телесности. – М.: Смысл, 2002. – 287с.

9. *Улыбина Е.В.* Психология обыденного сознания. – М.: Смысл, 2001. – 263 с.

Подано до редакції 14.12.06

РЕЗЮМЕ

Статья посвящается изучению образа Я и описанию его структуры у подростков с расстройствами поведения с целью оптимизации и усовершенствования методического аппарата не только для диагностики

различных нарушений в построении образа Я, но и возможной психологической работе по формированию адекватного образа Я с целью профилактики отклоняющегося поведения.

SUMMARY

The article is devoted to studying “I”- image and to description of its structure of teenagers with behavioral disorders in order to find ways of optimization and improvement of methodical set for diagnosing various “I”-image components and for possible psychological work when forming adequate “I”- image with the aim of deviant behaviour prophylaxis.